

ANALIZA RADA
INTERNIH I NEZAVISNIH
KONTROLNIH MEHANIZAMA
ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA
KORISNIKA USTANOVA
SOCIJALNE ZAŠTITE
TOKOM COVID-19 KRIZE
U REPUBLICI SRBIJI

ANALIZA RADA
INTERNIH I NEZAVISNIH
KONTROLNIH MEHANIZAMA
ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA
KORISNIKA USTANOVA
SOCIJALNE ZAŠTITE
TOKOM COVID-19 KRIZE
U REPUBLICI SRBIJI

Snežana Lazarević
Dragana Ćirić Milovanović

Beograd, MDRI-S, 2021.

AUTORKE

Snežana Lazarević; Dragana Ćirić Milovanović

IZDAVAČ

Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S

ZA IZDAVAČA

Dragana Ćirić Milovanović

DIZAJN

Anica Novak

Beograd, jun 2021.

Ova publikacija nastala je u okviru projekta "Civilno društvo za unapređenje pristupanja Srbije Evropskoj uniji", koji MDRI-S realizuje u partnerstvu sa Beogradskom otvorenom školom i uz podršku Švedske. Stavovi i mišljenja autora izneta u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno i mišljenje partnera i donatora.

UVOD

U 16 domova za odrasle i starije sa invaliditetom u Srbiji živi preko 4300 žena i muškaraca. U Srbiji postoji i pet ustanova za smeštaj dece sa smetnjama u razvoju, ali, osim u njima, ova deca žive i u ustanovama za decu bez roditeljskog staranja. Prema Uredbi o mreži ustanova, ukupan kapacitet ustanova za decu i mlade sa smetnjama u razvoju i decu i mlade bez roditeljskog staranja iznosi 2448 korisnika, od toga je: 1392 mesta namenjeno za smeštaj dece i mladih (što čini 62,2%), 246 mesta namenjenih za smeštaj dece, mladih i odraslih (11%) i 600 mesta namenjenih za smeštaj odraslih korisnika (26,8%). Važno je naglasiti da su u ustanovama u kojima žive zajedno deca sa smetnjama u razvoju i odrasle osobe sa invaliditetom, deca izložena povećanom riziku od nasilja.

Veliki broj korisnika u rezidencijalnim ustanovama ostaje dugi niz godina zato što nisu obezbeđeni uslovi za njihov život u zajednici.¹ Zaposleni primenjuju niz restriktivnih mera prema korisnicima za koje ne postoji zakonski osnov, primenu često vrši medicinsko osoblje koje nije prošlo posebnu obuku, a u pojedinim slučajevima i nemedicinsko osoblje. Takođe, korisnicima je nastavljena da se **ograničava sloboda kretanja** van ustanove, iako za to ne postoji valjan pravni osnov, niti procedure kojima bi se regulisalo njihovo zadržavanje u ustanovi. Osim toga, ni **ograničenja prava korisnika na kretanje unutar ustanove**, koja se u praksi primenjuju sa pozivom na njihove najbolje interese, nemaju osnov u važećim propisima. Takođe, korisnici čija su prava na ovaj način ograničena nemaju osnovne garancije zaštite od proizvoljnog ograničavanja prava na slobodu kretanja.² Loši smeštajni uslovi, nedostatak privatnosti, neadekvatan broj zaposlenih za rad sa korisnicima i nedostatak sadržajnih aktivnosti kumulativno i u kontinuitetu mogu da

¹ Str. 25, Izveštaj NPM za 2019. godinu, dostupan na sajtu Zaštitnika građana na sledećem linku: [godišnji izveštaj](#)

² Isto

dovedu do nečovečnog i ponižavajućeg postupanja prema korisnicima u ustanovama socijalne zaštite domskog tipa.³

Najefikasniji način za pravovremeno detektovanje kršenja ljudskih prava ljudi lišenih slobode jeste nezavistan monitoring i stalno praćenje stanja u ustanovama u kojima žive ovi ljudi, a kao oblik preventivnog delovanja. U kontekstu ovog rada, bavićemo se pre svega položajem ljudi koji žive u ustanovama socijalne zaštite, jer su oni de facto lišeni slobode zbog činjenice da ne mogu svojevolumno da napuste ova mesta.

Osobe u ustanovama socijalne zaštite su bile pod izuzetno visokim rizikom od zaražavanja virusom COVID-19 tokom pandemije. S obzirom da su u pitanju ustanove rezidencijalnog tipa, i da u nekima od njih živi više stotina osoba sa invaliditetom, za očekivati je da je u takvim uslovima otežano ili nemoguće održavati fizičku distancu i pridržavati se drugih mera koje su propisane sa ciljem zaštite od virusa COVID-19. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja je na svom sajtu objavljivalo mere koje su primenjivane u ustanovama socijalne zaštite tokom pandemije.⁴ U ovoj analizi pokušaćemo da utvrdimo posledice tih mera po prava korisnika, kao i u kojoj meri su one bile u skladu sa Smernicama Evropskog komiteta za prevenciju torture⁵ i drugim važećim standardima.

³ Str. 26, Izveštaj NPM za 2019. godinu.

⁴ [Akti Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja u vezi sa epidemiološkom situacijom izazvanom virusom SARS-CoV-2](#)

⁵ Izjava o principima vezanim za tretman lica lišenih slobode u kontekstu pandemije zaraze korona virusom (COVID-19), [dostupna na sajtu CPT na srpskom jeziku](#)

POSTOJEĆI MEHANIZMI NADZORA NAD RADOM USTANOVA ZA SMEŠTAJ OSOBA SA INVALIDITETOM:

ODELJENJE ZA INSPEKCIJSKI NADZOR MINISTARSTVA ZA RAD, ZAPOŠLJAVANJE, BORAČKA I SOCIJALNA PITANJA

Odeljenje za inspeksijski nadzor je organizaciona jedinica Sektora za brigu o porodici i socijalnu zaštitu Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja. Obavlja poslove koji se odnose na inspeksijski nadzor nad radom ustanova socijalne zaštite i drugih pravnih i fizičkih lica koja obavljaju delatnost socijalne zaštite odnosno psihološke delatnosti u pogledu primene zakona, drugih propisa i opštih akata, i druge poslove iz delokruga Odeljenja.

NACIONALNI MEHANIZAM ZA PREVENCIJU TORTURE

Nacionalni mehanizam za prevenciju torture (NPM) uspostavljen je u skladu sa Zakonom o ratifikaciji Opcionog protokola uz Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv torture i drugih surovih, neljudskih, ili ponižavajućih kazni i postupaka⁶.

Članom 2a Zakona o dopuni Zakona o ratifikaciji Opcionog protokola

⁶ Službeni list SCG – Međunarodni ugovori, 16/2005 i 2/2006 i Službeni glasnik R Srbije – Međunarodni ugovori, 7/2011

određeno je da Zaštitnik građana obavlja poslove Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture, u saradnji sa ombudsmanima autonomnih pokrajina i udruženjima čijim je statutom predviđen kao cilj udruživanja unapređenje i zaštita ljudskih prava i sloboda. Osim monitoringa, NPM prati preporuke međunarodnih tela, piše podneske Komitetima Ujedinjenih nacija, komentariše zakone, predstavlja svoje godišnje izveštaje Narodnoj skupštini.

U svom radu, NPM se oslanja na različite međunarodne standarde na nivou **Ujedinjenih nacija**⁷, **Saveta Evrope**⁸ i **Evropske unije**⁹, koji su relevantni za prevenciju torture i zaštitu prava osoba sa mentalnim smetnjama koje su lišene slobode u psihijatrijskim bolnicama i ustanovama socijalne zaštite.

⁷ Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Konvencija UN o pravima deteta i Konvencija UN o pravima osoba sa invaliditetom

⁸ Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja kojom je ustanovljen Evropski komitet za sprečavanje mučenja - CPT

⁹ Povelja o osnovnim pravima i Smernice Evropske unije o torturi

UTICAJ PANDEMIJE NA OSOBE U INSTITUCIJAMA I POSLEDICE MERA VLADE REPUBLIKE SRBIJE NA PRAVA OSOBA U USTANOVAMA SOCIJALNE ZAŠTITE

UN Komitet za prava osoba sa invaliditetom je u zajedničkoj izjavi sa Specijalnim izaslanikom Generalnog sekretara UN za invaliditet i pristupačnost preporučio da bi države trebalo da ubrzaju korake u procesu izmeštanja osoba sa invaliditetom iz ustanova jer boravak u ustanovama izlaže osobe sa invaliditetom povećanom riziku od zaražavanja virusom COVID-19.¹⁰ Međunarodne organizacije za prava osoba sa invaliditetom su apelovale da tokom pandemije države preduzmu mere za hitnu deinstitucionalizaciju osoba sa invaliditetom kako bi umanjile rizik uslovljen pandemijom¹¹, a domaće organizacije za ljudska prava osoba sa invaliditetom su tražile od Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja da korisnici smeštaja koji nisu pozitivni na koronavirus, gde god je to moguće, hitno budu premešteni u svoje porodice, kod svojih rođaka ili na drugi smeštaj koji nije kolektivni.¹²

Takođe, Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) Saveta Evrope izdao je još 20. marta 2020. godine Izjavu o principima vezanim za tretman lica lišenih slobode u kontekstu pandemije zaraze korona virusom (COVID-19).¹³

¹⁰ [Joint Statement: Persons with Disabilities and COVID-19 by the Chair of the United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities, on behalf of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities and the Special Envoy of the United Nations Secretary-General on Disability and Accessibility](#)

¹¹ Videti više na: [emergency-deinstitutionalisation-a-joint-call-to-act-now](#)

¹² Videti više na: [apel-ministarstvu-za-rad-zaposljavanje-boracka-i-socijalna-pitanja](#)

¹³ Dostupna na sajtu CPT [na srpskom jeziku](#)

O položaju dece sa smetnjama u razvoju i osoba sa mentalnim invaliditetom u ustanovama socijalne zaštite tokom 2020. godine možemo da zaključujemo samo posredno: NPM još uvek nije objavio svoj godišnji izveštaj, a takođe to nije učinio ni Republički zavod za socijalnu zaštitu. Uvid u stanje otežava činjenica da je Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja zabranilo ostvarivanje mandata NPM-a, što predstavlja kršenje zakonskih propisa, međunarodnih standarda, obaveze saradnje uprave sa Zaštitnikom građana i za posledicu ima nemogućnost kontrole poštovanja osnovnih prava lica koja se nalaze u ustanovama socijalne zaštite i odvratanja državnih organa i službenih lica od postupanja koje bi moglo imati karakter torture.¹⁴

U nedostatku podataka o objektivnom stanju u ovim ustanovama pažnju ćemo posvetiti sprovedenim restriktivnim merama, njihovoj usklađenosti sa međunarodnim standardima i posledicama koje su one imale na osnovna prava i slobode osoba u institucijama.

¹⁴ Videti više na: [Zaštitniku građana u obavljanju poslova NPM-a onemogućeno ostvarivanje mandata u ustanovama socijalne zaštite domskog tipa](#)

PROPORCIONALNOST I VREMENSKA OGRANIČENOST MERA

Član 4 Izjave CPT-a¹⁵ ističe da „bilo kakve restriktivne mere preduzete vis-à-vis lišenih slobode sa ciljem sprečavanja širenja virusa COVID-19 treba da budu zakonski osnovane i neophodne, proporcionalne, treba da poštuju ljudsko dostojanstvo i da budu vremenski ograničene. Lica lišena slobode treba da dobiju sveobuhvatne informacije, na jeziku koji razumeju, o svim takvim merama.”

Na osnovu uvida u karakteristike i dužinu trajanja mera, očigledno je da su mere primenjivane u ustanovama socijalne zaštite bile neproporcionalne te da su osnovna prava i slobode osoba u institucijama bili nesrazmerno više ograničeni u odnosu na ostatak populacije. Tačka 6 Izjave govori o potrebi pružanja dodatne psihološke podrške ljudima koji se nalaze u zatvorima, pritvorima, ili ustanovama socijalne zaštite i psihijatrijskim bolnicama. Prema svedočenjima korisnika ustanova, ne samo da im dodatna psihološka podrška nije pružana, već su im i najosnovnije informacije uskraćivane. Informacije koje su korisnici dobijali od zaposlenih bile su veoma šture, nejasne i nepotpune.

ZADRŽAVANJE U KOLEKTIVNOM SMEŠTAJU OPASNO PO ŽIVOT I ZDRAVLJE KORISNIKA

Međunarodne organizacije za prava osoba sa invaliditetom su apelovale da tokom pandemije države preduzmu mere za hitnu deinstitucionalizaciju osoba sa invaliditetom kako bi umanjile rizik uslovljen pandemijom jer boravak u ustanovama izlaže osobe sa invaliditetom povećanom riziku od zaražavanja virusom COVID-19.¹⁶

¹⁵ Izjava o principima vezanim za tretman lica lišenih slobode u kontekstu pandemije zaraze korona virusom (COVID-19), dostupna na sajtu CPT [na srpskom jeziku](#)

Tačka 5 CPT Izjave govori o opasnosti po zdravlje zbog boravka u prenaseljenim prostorima, te predlaže državama „ponovo da procenjuju potrebu za daljim prisilnim smeštajem psihijatrijskih pacijenata; otpust ili puštanje korisnika domova za socijalno zbrinjavanje na negu u zajednici, koje god da je od ovih rešenja prihvatljivije“.

Nažalost, Vlada Srbije nije preduzela nikakve korake ka hitnoj deinstitutionalizaciji tokom pandemije i time je ugrozila živote korisnika ustanova socijalne zaštite. Šta više, postupila je upravo suprotno, donošenjem niza mera koje su stavile korisnike ustanova u još nepovoljniju situaciju. Umesto preduzimanja koraka ka hitnoj deinstitutionalizaciji, naloženo je da se čak i pojedini korisnici koji žive u stanovanju uz podršku povuku u ustanove socijalne zaštite, što ih je izložilo dodatnom riziku. MDRI-S je uputila žalbu Ministarstvu navodeći da je takvo postupanje u suprotnosti sa protivepidemijskim merama koje su propisale SZO i međunarodna i regionalna tela za ljudska prava.¹⁷

U ustanovama socijalne zaštite za smeštaj osoba sa invaliditetom od početka pandemije do 24. februara 2021. godine registrovano je 1219 zaraženih osoba sa invaliditetom¹⁸, što predstavlja skoro 30% od ukupnog broja korisnika ovih ustanova, a nadležno Ministarstvo je navelo da ne raspolaže podacima o preminulima što predstavlja dodatni nivo netransparentnosti podataka i paradoks sam po sebi, budući da je upravo Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja nadležno za brigu o korisnicima u ustanovama socijalne zaštite. Pomenuto Ministarstvo objavljuje podatke o ukupnom broju izlečenih

¹⁶ [Joint Statement: Persons with Disabilities and COVID-19 by the Chair of the United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities, on behalf of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities and the Special Envoy of the United Nations Secretary-General on Disability and Accessibility](#)

¹⁷ United Nations, „Policy Brief: A disability Inclusive response to COVID-19“, May 2020. OHCHR, Covid-19 and rights of persons with disabilities, 29 April 2020. Council of Europe, [„Persons with disabilities must not be left behind in the response to the COVID-19 pandemic“](#)

¹⁸ Podaci nisu objavljeni javno već su dobijeni po osnovu zahteva za informacije od javnog značaja koji je Ministarstvu uputila organizacija MDRI-S.

korisnika ustanova socijalne zaštite i zaposlenih, na svojoj veb stranici, ali ni ova evidencija ne uključuje broj preminulih.¹⁹

ZABRANA SLOBODE KRETANJA I KONTAKATA SA SPOLJNIM SVETOM

Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja je 12. i 13. marta 2020. godine uputilo instrukcije ustanovama socijalne zaštite o **zabrani poseta korisnicima i zabrani napuštanja ustanove za korisnike**.²⁰ Time se ove osobe i zvanično lišavaju slobode, i to pre proglašenja vanrednog stanja u Republici Srbiji.

CPT u svojim smernicama, u tački 7 naglašava da „ograničenja kontakata sa spoljnim svetom, uključujući posete, treba da budu kompenzovana slobodnijim pristupom alternativnim načinima komunikacije, kao što su telefon ili komunikacija putem interneta“. Ukoliko znamo da većina dece i mladih sa smetnjama u razvoju i odraslih koji žive u ustanovama socijalne zaštite ima veoma retke, a neki nemaju uopšte kontakte sa svojim primarnim porodicama,²¹ svako dodatno ograničenje kontakata veoma nepovoljno utiče na ovu populaciju.

¹⁹ Videti na: [u-ustanovama-socijalne-zastite-za-smestaj- korisnika-i-domovima-za-smestaj-odraslih-i-starih-zarazeno-58-korisnika-i-101-zaposleni](#)

²⁰ Naredba o zabrani poseta i ograničenju kretanja u objektima ustanova za smeštaj starih lica, Službeni glasnik R Srbije, 28/2020, dostupno na sajtu Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, [vanredno-stanje/2020](#)

²¹ Str. 24, Izveštaj o radu ustanova za smeštaj dece i mladih, Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2018. i str. 15, Izveštaj o radu ustanova socijalne zaštite za odrasle i starije sa mentalnim, intelektualnim, telesnim, ili senzornim teškoćama, Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2018.

NARUŠAVANJE ELEMENTARNIH LJUDSKIH PRAVA

Nakon inicijalnih ograničenja, usledio je nalog²² ustanovama socijalne zaštite kojim se dodatno sužava krug osoba sa kojima deca i osobe sa invaliditetom imaju kontakt – i to isključivo na lekare, medicinsko osoblje, negovatelje i vaspitače, a zatim i instrukcija²³ da „korisnici i zaposleni ne smeju cirkulisati između odeljenja/soba bez preke potrebe”.

Tačno mesec dana korisnici su bili prinuđeni da borave isključivo u svojim sobama što predstavlja kršenje prava na svakodnevni pristup svežem vazduhu u trajanju od barem 1 čas. Tek od 28. aprila korisnicima su dozvoljene kraće šetnje po dvorištu ustanove.²⁴

NARUŠAVANJE PRAVA NA PRIVATNOST I PORODIČNI ŽIVOT

Tokom kratkog perioda u junu 2020. godine²⁵ dozvoljavaju se posete korisnicima, uz veoma restriktivne uslove.

²² [Nalog Ustanovi za smeštaj korisnika dostupan na sajtu MRZBSP](#)

²³ <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.03.29.%20Instrukcija%20009.pdf>

²⁴ [Instrukcija o postepenom izvođenju u šetnje korisnika na smeštaju u ustanovama socijalne zaštite za smeštaj korisnika i organizacijama socijalne zaštite za pružanje usluge domskog smeštaja odraslim i starijim licima](#)

²⁵ U periodu od 9. juna 2020. (na osnovu [Instrukcija o načinu rada ustanova socijalne zaštite za smeštaj korisnika i organizacija socijalne zaštite za pružanje usluge domskog smeštaja odraslih i starijih lica prilikom organizovanja poseta](#)) do 29. juna 2020. godine (na osnovu Obaveštenja o stavljanju van snage Instrukcija o načinu rada ustanova socijalne zaštite za smeštaj korisnika i organizacija socijalne zaštite za pružanje usluge domskog smeštaja odraslih i starijih lica prilikom organizovanja poseta korisnicima na smeštaju)

Dozvoljene su najviše dve posete nedeljno po korisniku, ako je temperatura iznad 18 stepeni, bez vetra i kiše, isključivo u dvorištu, najduže petnaest minuta po poseti, uz korišćenje propisane zaštitne opreme i uz udaljenost od 2 metra između posetioca i korisnika. Poseta se odvija pod nadzorom zaposlenog i obavezno se zakazuje, čime se krši pravo na privatnost i pravo na porodični život. Važno je napomenuti da se ova i neke druge instrukcije odnose na domove za odrasle i starije, ali nije jasno kakve su se mere u isto vreme primenjivale u ustanovama za smeštaj dece. S obzirom na to da su ustanove za smeštaj osoba sa invaliditetom često udaljene od mesta u kojima žive njihove porodice ili srodnici, postavlja se pitanje da li su oni uopšte i bili spremni da kreću na put zbog posete koja ne može da traje duže od 15 minuta, rizikujući eventualnu promenu vremenskih uslova koja bi dovela do onemogućavanja da se ona i realizuje.

Konačno, od 09. aprila 2021. godine se instrukcije koje se odnose na posete ublažavaju²⁶ (dozvoljavaju se i posete u zatvorenom prostoru u trajanju od 45 minuta i na otvorenom u trajanju od 90 minuta uz preduslov da je korisnik kompletno vakcinisan, i da je od primanja druge doze prošlo najmanje 7 dana), a nakon više od 13 meseci, korisnicima se omogućava i da napuste ustanove na kraće vreme, ili da odu u posetu porodici.²⁷

²⁶ [Preporuka o načinu postupanja ustanova socijalne zaštite za smeštaj korisnika i organizacija socijalne zaštite za pružanje usluge domskog smeštaja prilikom poseta](#)

²⁷ [Preporuka o načinu postupanja korisnika i ustanova socijalne zaštite za smeštaj korisnika i organizacija socijalne zaštite za pružanje usluga domskog smeštaja prilikom kratkotrajnih izlazaka iz ustanove/organizacije bez noćenja ili sa noćenjem prilikom posete porodici i Preporuka za korisnike ustanova za smeštaj dece i mladih prilikom izlaska i povratka u ustanovu](#)

POVEĆAN RIZIK OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

Preporuke Saveta Evrope i Ujedinjenih nacija su utvrdile povećanu potrebu za nezavisnim nadzorom u cilju sprečavanja i otkrivanja slučajeva torture, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja i drugih oblika nedozvoljenog ponašanja. U tački 10 CPT smernica kaže se: „Monitoring koji vrše nezavisna tela, uključujući Nacionalne preventivne mehanizme (NPM) i CPT, i dalje su osnovni mehanizam zaštite protiv zlostavljanja. Države treba da i dalje garantuju pristup svih monitoring tela svim mestima lišenja slobode ...“ uz preduzimanje neophodnih mera zaštite.

Održavanje, pa čak i intenziviranje kontakata sa spoljašnjim svetom tokom izolacije je presudno za ublažavanje emocionalnih problema koji su posledica neizvesnosti i stresa koje većina ljudi doživljava u takvim okolnostima. Pored potrebe za psihosocijalnom podrškom, ljudima u institucijama kontakt sa spoljašnjim svetom omogućava bolju zaštitu zbog mogućnosti da prijave potencijalno zlostavljanje.

Suprotno ovim preporukama, na osnovu uputstva Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, za svaki nadzor je bilo neophodno posebno odobrenje Ministarstva i nadzor je morao da bude najavljen unapred uz obrazloženje razloga posete.²⁸ Takođe, inspektorima i drugim državnim organima zabranjen je svaki kontakt sa korisnicima, „osim izuzetno, ako postoji potreba zaštite života i zdravlja i života korisnika“. Ova **Instrukcija poslužila je i kao osnov za sprečavanje tima NPM** prilikom pokušaja poseta ustanovama socijalne zaštite o čemu će kasnije biti reči.

²⁸ [Instrukcija o načinu rada ustanova socijalne zaštite za smeštaj korisnika i organizacija socijalne zaštite za pružanje usluge domskog smeštaja odraslih i starijih prilikom realizovanja inspeksijskih nadzora i službenih savetodavnih poseta inspeksijskih službi i drugih državnih organa](#)

To je značilo da su osobe u institucijama ostavljene bez ikakve spoljne, nezavisne kontrole tokom perioda kada su im osnovna prava ograničena više nego ikad ranije i kada je rizik od zlostavljanja, zanemarivanja i nasilja bio uvećan zbog nedostatka osoblja i sveopšte atmosfere pojačanog stresa i straha. Osim toga, nisu uspostavljeni alternativni kanali komunikacije, poput video poziva, što znači da mnogi korisnici nisu mogli da stupe u kontakt ni sa kim van ustanove i potencijalno prijave slučajeve zlostavljanja i nasilja u instituciji.

NADZOR NAD RADOM USTANOVA TOKOM PANDEMIJE

Prema navodima nadležnog ministarstva, tokom pandemije je intenziviran interni inspekcijski nadzor nad domovima za stare i za osobe sa invaliditetom, što je rezultiralo pokretanjem pet krivičnih postupaka, uglavnom zbog nepoštovanja protivepidemijskih mera od strane direktora ovih ustanova. U reakciji Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja povodom tekstova objavljenih u dodatku „Druga realnost” u dnevnom listu Danas od 27. maja ²⁹ navodi se da su „tokom 2020. i 2021. godine sprovedena 163 inspekcijska nadzora i utvrđeno je da ustanove za smeštaj u određenim slučajevima nisu ispunjavale strukturalne standarde u pogledu broja i strukture zaposlenih i prostora i opreme. U navedenom periodu nije utvrđena pojava nasilja nad korisnicama.“ Međutim, ovi izveštaji nisu dostupni, a na sajtu Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja kao najsvežiji, nalazi se Godišnji izveštaj o radu inspekcije socijalne zaštite za 2018. godinu ³⁰ te se o utvrđenom stanju u ovim ustanovama tokom pandemije ne može saznati ništa bliže.

²⁹www.danas.rs/dijalog/reakcije/nije-utvrdjena-pojava-nasilja-nad-korisnicama-ustanova-za-smestaj/

³⁰ [odeljenje za inspekcijski nadzor](#)

Kada je u pitanju nezavisan nadzor od strane Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture, uvidom u informacije sa sajta odeljka Zaštitnika građana posvećenog aktivnostima NPM vidi se da tokom 2020. godine nije obavljena ni jedna poseta ustanovama za smeštaj dece i odraslih osoba sa invaliditetom, iako je MDRI-S apelovao i više puta ukazivao na važnost nezavisnog monitoringa, posebno u uslovima pandemije.

Tek 09. oktobra 2020. godine (čitavih sedam meseci nakon proglašenja pandemije u Srbiji), predstavnici NPM pokušali su da posete Dom za odrasla invalidna lica u Zemunu ³¹, ali su u tome sprečeni od strane v.d. direktora ustanove sa obaveštenjem o tome da resorno ministarstvo ne dozvoljava pristup objektima ustanove i realizaciju posete od strane NPM-a. Iako NPM ima pravo na nesmetan, nenajavljen i svakodoban pristup svim ustanovama i svim prostorijama u kojima se nalaze ili se mogu nalaziti lica lišena slobode i iako ovakav postupak Ministarstva predstavlja kršenje zakonskih propisa, međunarodnih standarda, obaveze saradnje organa uprave sa Zaštitnikom građana, jedina posledica ovakvog postupanja bila je izdavanje saopštenja na sajtu NPM.

Ministarstvo je na isti način postupilo i prilikom pokušaja da se obavi poseta NPM tima u Gerontološkom centru Beograd – RJ „Dom Voždovac“ i RJ „Dom Bežanijska Kosa“, 23. oktobra 2020. godine.³² Od tada, realizovane su samo dve posete ustanovama socijalne zaštite (Dom za odrasla invalidna lica u Zemunu, 29. januara 2021. godine i Dom za decu i lica ometena u razvoju „Dr Nikola Šumenković“ u Stamnici 19. aprila 2021). Izveštaji iz ovih poseta u vreme pisanja ovog dokumenta još uvek nisu objavljeni, tako da nije poznato da li su članovi NPM tima utvrdili kršenja prava korisnika ovih ustanova, i kakve su preporuke date ustanovama.

³¹ [Zaštitniku građana u obavljanju poslova NPM-a onemogućena poseta Domu za odrasla invalidna lica u Zemunu](#)

³² [Zaštitniku građana u obavljanju poslova NPM-a onemogućeno ostvarivanje mandata u ustanovama socijalne zaštite domskog tipa](#)

Potrebno je napomenuti da rad Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture nije bio zadovoljavajući ni pre pandemije zbog čega je više organizacija civilnog društva prekinulo saradnju sa Zaštitnikom građana u okviru ovog mehanizma.³³

Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S je od samog uspostavljanja Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture saradivala sa Zaštitnikom građana na ovim poslovima, prilikom poseta ustanovama socijalne zaštite. **Često se događalo da se veoma važni delovi izveštaja izostavljaju iz konačne verzije koja se objavljuje na sajtu Zaštitnika građana, a to se pre svega odnosi na neposredna svedočenja samih korisnika.** Pojedini izveštaji, koji ukazuju na ozbiljna kršenja prava osoba sa invaliditetom koje žive u ustanovama socijalne zaštite objavljuju se više meseci nakon posete, čime preporuke gube svaki smisao i svrsishodnost. Neki izveštaji nikada nisu ni bili objavljeni. Na inicijativu MDRI-S tokom 2019. godine obavljene su tematske posete na temu ljudskih, reproduktivnih i seksualnih prava žena sa invaliditetom u ustanovama socijalne zaštite u pet ustanova socijalne zaštite. Ovaj izveštaj je u radnoj verziji sačinjen sa velikim zakašnjenjem, a o njegovoj konačnoj verziji nismo dobili nikakve informacije niti je on do kraja maja 2021. godine ugledao svetlost dana. Svi ovi razlozi naveli su našu organizaciju da istupi iz NPM.

³³ crt.rs/ugrozen-medjunarodni-status-zastitnika-gradjana-zbog-odstupanja-od-medjunarodnih-principa-funkcionisanja-nezavisnih-institucija-za-ljudska-prava/

ZAKLJUČAK I PREPORUKE

I pored izuzetno restriktivnih mera u ustanovama socijalne zaštite tokom Covid- 19 krize, nesrazmernih u odnosu na ljude koji žive u zajednici, uvidom u veoma netransparente podatke svakodnevno objavljivane na sajtu Ministarstva, može se zaključiti da je skoro 30% korisnika ovih ustanova bilo ili je trenutno zaraženo virusom Covid-19, uz nepoznat broj preminulih³⁴. To je višestruko više obolelih nego u opštoj populaciji, što još jednom potvrđuje da život u ustanovi socijalne zaštite ne samo da ugrožava osnovna ljudska prava, već je i opasan po život i po zdravlje osoba koje u njima žive. Sa druge strane, institucije koje bi trebalo da se bave zaštitom prava najranjivijih članova našeg društva nisu preduzimale ništa kako bi ih zaštitili od zlostavljanja i zanemarivanja i obezbedili dostojanstven život.

- Zaštitnik građana u obavljanju poslova Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture je u obavezi da saraduje sa organizacijama civilnog društva koje imaju iskustvo u zaštiti ljudskih prava lica lišenih slobode, u skladu sa Zakonom o ratifikaciji Opcionog protokola uz Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv torture i drugih surovih, neljudskih, ili ponižavajućih kazni i postupaka. Kvalitetna saradnja moguća je samo uz uvažavanje mišljenja organizacija, kao i njihovih preporuka.
- Država ima obavezu poštovanja svih obaveza preuzetih ratifikacijom Opcionog protokola, a to pre svega podrazumeva obezbeđivanje nesmetanog pristupa nezavisnim telima i organizacijama koje vrše monitoring ustanova u kojima se nalaze, ili se mogu nalaziti osobe lišene slobode, što uključuje najavljene i nenajavljene posete.
- Potrebno je da Zaštitnik građana izvrši objektivnu evaluaciju svog rada i preispita svoju ulogu u zaštiti ljudskih prava u sprovođenju mandata NPM.
- U skladu sa članom 33. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, država je u obavezi da obezbedi nezavisan monitoring od strane organizacija civilnog društva, naročito organizacija osoba sa invaliditetom.

³⁴ Ministarstvo objavljuje podatke o ukupnom broju zaraženih na određeni dan, i o ukupnom broju izlečenih na određeni dan.

Rad MDRI-S podržava Švedska u okviru programa Beogradske otvorene škole "Civilno društvo za unapređenje pristupanja Srbije Evropskoj uniji".

ISBN 978-86-88501-28-6

